

Олена М. Матрос, Валентин В. Бобко, Олег М. Поліщук
АНАЛІТИЧНО-ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ
ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-ПІДПРИЄМЦЯ

У статті визначено проблеми облікового забезпечення діяльності фізичної особи-підприємця (ФОП) – платника єдиного податку. Досліджено хронологію розвитку діяльності ФОП та здійснено порівняння обліку, оподаткування і звітності діяльності даних суб'єктів відповідно до їх різних груп. Розглянуто норми законодавства, що визначають необхідність ведення первинного обліку та відповідальність за його порушення. Запропоновано альтернативні варіанти вирішення проблем документування обліку діяльності приватних підприємців – платників єдиного податку.

Ключові слова: фізична особа-підприємець; єдиний податок; книга обліку доходів і витрат.

Рис. 1. Табл. 2. Літ. 12.

Елена Н. Матрос, Валентин В. Бобко, Олег Н. Полищук
АНАЛИТИКО-УЧЕТНЫЕ АСПЕКТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ФИЗИЧЕСКОГО ЛИЦА-ПРЕДПРИНИМАТЕЛЯ

В статье определены проблемы обеспечения учета деятельности физического лица-предпринимателя (ФЛП) – плательщика единого налога. Исследована хронология развития деятельности ФЛП, проведено сравнение учета, налогообложения и отчетности деятельности разных групп плательщиков единого налога. Рассмотрены нормы законодательства, определяющие необходимость ведения первичного учета и ответственность за его нарушение. Предложены альтернативные варианты решения проблем документирования учета деятельности частных предпринимателей – плательщиков единого налога.

Ключевые слова: физическое лицо-предприниматель; единый налог; книга учета доходов и расходов.

Olena M. Matros¹, Valentyn V. Bobko², Oleh M. Polishchuk³
ANALYTICAL AND ACCOUNTING ASPECTS
OF SOLE TRADERS PRACTICES

The article determines the problems of accounting for sole traders activity as single tax payers. The chronology of small business development is overviewed along with comparison of accounting, taxation and reporting for different taxation groups. The legislative norms defining the obligation to carry out primary accounting and the liability for their violation are discussed. The alternative solutions for the issues of bookkeeping by sole traders as single tax payers are suggested.

Keywords: sole trader; single tax; ledger.

Постановка проблеми. Динамічність розвитку діяльності малого підприємства в Україні свідчить про достатність його внутрішнього потенціалу. За офіційними даними Держслужби статистики України, чисельність фізичних осіб-підприємців, які знаходяться на обліку в органах Пенсійного фонду України, становить 1285,6 тис. осіб [8]. Це вказує на те, що ФОП займають важливе соціально-економічне місце в розвитку підприємницької діяльності нашої країни. Аналізуючи рівень розвитку діяльності ФОП, можна зробити висновок про здатність країни пристосовуватися до хаотичного розвитку економічної системи, надавати можливість та сприяти практичній реалізації здіб-

¹ Uman National University of Horticulture, Ukraine.

² Uman National University of Horticulture, Ukraine.

³ Uman National University of Horticulture, Ukraine.

ностей і талантів кожної окремої особистості, що своєю чергою сприяє процесу єднання нації, збереженню її національного духу і національної гордості. На сьогоднішній день необхідно формувати і проводити державну політику відносно реальної підтримки малого підприємництва. Одним з важливих питань, яке потребує дослідження, залишається порядок документування обліку діяльності суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх публікацій. З впровадженням в Україні спрощеної системи обліку, оподаткування та звітності в наукових колах постійно виникають дискусії щодо облікового забезпечення діяльності фізичних осіб-підприємців – платників єдиного податку. На сьогодні немає однозначної думки як з боку держави, так і з боку науковців щодо первинного обліку діяльності ФОП.

Дана проблема є актуальною і досліджується значною кількістю науковців в нашій країні. Серед них: І.В. Анфіногентова [6], П.М. Боровик [7], Т.С. Здо-рікова [6], Ю.П. Козаченко [9], С.О. Левицька [10] та ін. Проте, незважаючи на значну увагу до цих питань, окремі аспекти залишаються невирішеними і потребують подальшого вивчення з боку науковців-практиків.

Метою дослідження є детальне дослідження обліково-аналітичних аспектів діяльності фізичної особи-підприємця, виявлення основних проблем обліку їх діяльності та формування пропозицій щодо їх розв'язання.

Основні результати дослідження. Фізична особа-підприємець – це фізична особа, яка реалізує свою здатність до праці шляхом самостійної, на власний ризик діяльності з метою отримання прибутку [11].

Основним джерелом надходження до Державного бюджету України є податки з доходу, які сплачуються суб'єктами господарювання різних форм власності: податок на прибуток для юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, які не обрали спрощену систему оподаткування, та єдиний податок – для суб'єктів господарювання, які обрали її. Зміна кількості зареєстрованих та ліквідованих суб'єктів господарювання прямо впливає на дефіцит бюджету країни.

Порівнюючи дані реєстраційної служби України, бачимо, що станом на 1 січня 2015 р. в Україні було зареєстровано на 3% менше підприємств, ніж минулого року [8].

Детально розглянемо структуру підприємств України за їх розміром в динаміці за останні 6 років (табл. 1), дані сформовано на основі відомостей Держслужби статистики України [8].

Аналізуючи показники табл. 1, можна стверджувати, що найбільшу питому вагу серед підприємств України займають мікропідприємства. У 2014 р. спостерігається скорочення на 3,2% кількості мікропідприємств у порівнянні з попереднім 2013 р. Кількість підприємств зі статусом юрособи та зі статусом фізособи скоротилася до 1331,23 тис. осіб, або на 22,7% .

Існує ціла низка причин скорочення кількості суб'єктів підприємницької діяльності. Слід розглядати як скорочення кількості суб'єктів господарювання, які реєструються, так і чисельність суб'єктів господарювання, які припиняють свою діяльність. Однією з вагомих причин є ситуація з Кримом та військові дії на Донбасі, але найгострішою проблемою є загальноекономічна ситуація в країні, відсутність реформ, перш за все економічних, які б сприяли

покрашенню підприємницького середовища. За оцінками фахівців, рівень корупції в Україні «зашкалює», вона залишається на рівні 2005 р. і проникла у всі сфери, на всі рівні бізнес-середовища органів влади [12].

Таблиця 1. Кількість суб'єктів господарювання в Україні [8]

Роки	Всього	У т.ч.							Темп зростання (зниження), %	Середній темп 2009-2014 рр.
		суб'єкти великого підприємництва		суб'єкти середнього підприємництва		суб'єкти малого підприємництва		з них		
		одиниць	% до загальної кількості суб'єктів	одиниць	% до загальної кількості суб'єктів	одиниць	% до загальної кількості суб'єктів	суб'єкти мікропідприємства, одиниць		
2009	2218888	535	0,02	21867	0,99	2196486	98,99	2056745	x	0,9
2010	2183928	586	0,03	21338	0,98	2162004	99,00	2093688	98,42	
2011	1701620	659	0,04	21059	1,24	1679902	98,72	1608819	77,92	
2012	1600127	698	0,04	20550	1,28	1578879	98,67	1510776	94,04	
2013	1722100	659	0,04	18859	1,10	1702582	98,87	1328743	107,62	
2014	1331230	632	0,05	17854	1,34	1312744	98,61	1285556	77,30	

* Дані наведено без урахування бюджетних установ та банків.

Рис. 1. Кількість підприємств в Україні за їх розмірами у 2014 р., од., побудовано на основі даних табл. 1

Існує цілий ряд перешкод, які гальмують розвиток бізнесу та штовхають його до того, щоб він призупиняв чи припиняв свою господарську діяльність. Перш за все – це фіскальна система держави, контроль у сфері господарської діяльності такими структурами як пожежна інспекція, санепідемстанція тощо. По-друге – це дозвільна система та система ліцензування окремих видів господарської діяльності. Найбільш істотною залишається також проблема фінансових та кредитних ресурсів. Адже, перешкоди доступу бізнес одиниць до залучення коштів не дає їм змоги ефективно розвиватися.

Необхідно значну роль в правовому та економічному полях відводити саме тій категорії платників податків, питома вага яких є найбільшою. Адже активна діяльність мікропідприємств є надійним джерелом надходжень до бюджетів різних рівня.

Єдиний податок введено в дію з 1 січня 1999 р. Указом Президента України від 3 липня 1998 р. «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» [3]. Даний податок протягом свого існування постійно змінювався: змінювались ставки, процедури нарахування, терміни сплати та методи адміністрування.

Існує обмежене коло осіб, які мають право обрати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, сплачуючи при цьому єдиний податок, який включає в себе ряд інших податків та зборів. Все це залежить від виду діяльності ФОП та доходу (виручки), яку вони планують отримувати в майбутньому.

Що стосується бухгалтерського обліку діяльності ФОП, також слід констатувати серйозні зміни у порядку і формах обліку доходів і витрат суб'єктів господарювання та звітних формах, які подаються за результатами діяльності до контролюючих органів.

Провівши дослідження історії розвитку єдиного податку в Україні, можемо представити результати дослідження у вигляді порівняльної характеристики обліку, оподаткування та звітності різних категорій фізичних осіб-підприємців (табл. 2).

Важливим залишається питання первинного обліку діяльності приватного підприємця – платника єдиного податку. Чи необхідно цій категорії платників податків мати документи, що підтверджують придбання товарів?

Фізична особа-підприємець згідно з п. 2 ст. 55 Господарського кодексу України є суб'єктом господарювання, тому на нього розповсюджуються його норми. Згідно ч. 8 ст. 19 Господарського кодексу України всі суб'єкти господарювання зобов'язані вести первинний облік результатів своєї діяльності та вести бухгалтерський облік [1].

Відповідно до п. 177.10 Податкового кодексу України [2] ФОП на загальній системі оподаткування зобов'язані мати первинні документи щодо походження товару. Ведення бухгалтерського обліку у фізичної особи-підприємця на загальній системі оподаткування полягає в заповненні книги обліку доходів та витрат, яка затверджена Наказом ДПА №1025 від 24.12.2010. Відповідно до п. 1 цього наказу, внесення даних до книги здійснюється виключно на підставі первинних документів [4].

Якщо для ФОП на загальній системі оподаткування відповідь є зрозумілою із законодавчої точки зору, то для ФОП на єдиному податку конкретної та однозначної відповіді немає. Тому важливим залишається з'ясування питання щодо ведення первинного обліку ФОП платниками єдиного податку з метою уникнення подальших проблем у вигляді штрафних санкцій.

Очевидно, що єдиний податок, який підприємець сплачує до бюджету, не залежить від витрат, які підприємець має від ведення підприємницької діяльності. Підприємець – платник єдиного податку не зобов'язаний використовувати РРО (принаймні до 2016 року). При здійсненні продажу товару чи послуги підприємець – «єдинник» видає чек або квитанцію лише на вимогу покуп-

Таблиця 2. Порівняльна характеристика обліку, оподаткування та звітності різних категорій фізичних осіб-підприємців, авторська розробка

Платники Єдиного податку – ФОП	Ставка податку без використання найманої праці – основна ставка (термін сплати)	Ставка податку з використанням найманої праці (термін сплати)	Регістри бухгалтерського обліку	Форма звітності (термін подачі)
Фізичні особи, у трудових відносинах з якими, враховуючи членів їх сімей, упродовж року перебуває не більше ніж 10 осіб та обсяг виручки яких від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік не перевищує 500 тис. грн	Залежно від виду діяльності ставка податку коливається від 20 до 200 грн на місяць (авансом до 20 числа за наступний місяць)	Основна ставка єдиного податку збільшується на 50% на кожну найману особу (авансом до 20 числа за наступний місяць)	Книга обліку доходів і витрат	Звіт суб'єкта малого підприємства – фізичної особи – платника єдиного податку (протягом 5 днів після закінчення звітного періоду – кварталу)
Для ФОП 1-ої категорії ставки податку зменшуються з існуючих 20–200 грн до 10–100 грн, 2-ої категорії – 20–100 грн, 3-ої категорії – 20–200 грн), а для 3-ої категорії – 3 і 5% доходу залежно від сплати чи без сплати ПДВ	Фізичні особи 1-ї категорії – ставки податку від 10–100 грн, 2-ої категорії – 20–200 грн в місцевий бюджет сплачується 43% від встановленої ставки податку (авансом до 20 числа за наступний місяць)	43% від встановленої ставки (20–200 грн)	Книга обліку доходів і витрат	Звіт суб'єкта малого підприємства – фізичної особи – платника єдиного податку (протягом 5 днів після закінчення звітного періоду – кварталу)
1 група – немає найманих працівників, обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік не перевищує 150 тис. грн	від 1 до 10% мінімальної заробітної плати (авансом до 20 числа за поточний місяць)	–	Книга обліку доходів	Податкова декларація платника єдиного податку – ФОП (протягом 60 днів після закінчення звітного періоду – року)
2 група – кількість найманих працівників одночасно не перевищує 10 осіб, обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік не перевищує 1 млн грн	–	від 2 до 20% мінімальної заробітної плати (авансом до 20 числа за поточний місяць)	Книга обліку доходів	Податкова декларація платника єдиного податку – фізичної особи-підприємця (протягом 40 днів після закінчення звітного періоду – кварталу)

Закінчення табл. 2

Платники Єдиного податку – ФОП	Ставка податку без використання найманої праці – основна ставка (термін сплати)	Ставка податку з використанням найманої праці (термін сплати)	Регістри бухгалтерського обліку	Форма звітності (термін подачі)
3 група – кількість найманих працівників одночасно не перевищує 20 осіб, обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік не перевищує 3 млн грн	–	5% від доходу, або ПДВ + 3% від доходу (протягом десяти днів після здачі декларації)	Книга обліку доходів. Книга обліку доходів і витрат – для платників ПДВ	Податкова декларація платника єдиного податку – фізичної особи-підприємця (протягом 40 днів після закінчення звітного періоду – кварталу)
До попередніх трьох груп додається 4-та група ФОП – платників єдиного податку, яка іменується як 5 група – кількість найманих працівників одночасно не перевищує 20 осіб, обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік не перевищує 20 млн грн	–	5.07. 2012–31.12.2014 7% від доходу, або ПДВ + 5% від доходу (протягом 10 днів після здачі декларації)	Книга обліку доходів. Книга обліку доходів і витрат – для платників ПДВ	Податкова декларація платника єдиного податку – фізичної особи-підприємця (протягом 40 днів після закінчення звітного періоду – кварталу)
30.01.2015				
1 група – немає найманих працівників, обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік не перевищує 300 тис. грн	від 1 до 10% мінімальної заробітної плати (авансом до 20 числа за поточний місяць)	–	Книга обліку доходів	Податкова декларація платника єдиного податку – ФОП (протягом 60 днів після закінчення звітного періоду – року)
2 група – кількість найманих працівників одночасно не перевищує 10 осіб, обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік не перевищує 1,5 млн грн	–	від 2 до 20% мінімальної заробітної плати (авансом до 20 числа за поточний місяць)	Книга обліку доходів	Податкова декларація платника єдиного податку – ФОП (протягом 60 днів після закінчення звітного періоду – року)
3 група – кількість найманих працівників необмежена, обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік не перевищує 20 млн грн	–	4% від доходу, або ПДВ + 2% від доходу (протягом 10 днів після здачі декларації)	Книга обліку доходів. Книга обліку доходів і витрат – для платників ПДВ	Податкова декларація платника єдиного податку – фізичної особи-підприємця (протягом 40 днів після закінчення звітного періоду – кварталу)

ця. Якщо ж такої вимоги зі сторони покупця немає, то такий документ зазвичай не виписується. Тобто, ФОП дбає про оформлення первинних документів тільки тоді, коли продаж товарів чи послуг здійснюється юридичній особі, якій потрібен підтверджуючий документ для зарахування витрат до числа валових та у випадках, коли необхідно підтвердити податковий кредит з податку на додану вартість.

Законодавчо не встановлено пільг для «єдинників», які б звільняли їх вести первинний облік своєї діяльності. Хоча сплата єдиного податку до бюджету не залежить від наявності первинних документів в такого суб'єкта господарювання.

Згідно зі ст. 121 Податкового кодексу України існує відповідальність за порушення встановлених законодавством строків зберігання документів з питань обчислення і сплати податків та зборів, а також документів, пов'язаних із виконанням вимог іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи. Отже, незабезпечення платником податків зберігання первинних документів, облікових та інших реєстрів, бухгалтерської та статистичної звітності, інших документів з питань обчислення і сплати податків та зборів протягом установлених строків їх зберігання та/або ненадання платником податків контролюючим органам оригіналів документів чи їх копій при здійсненні податкового контролю у випадках, передбачених цим кодексом, тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі 510 грн. Ті самі дії, вчинені платником податків, до якого протягом року було застосовано штраф за таке саме порушення, тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі 1020 грн [2].

Зважаючи на те, що приватні підприємці – платники єдиного податку досить часто не мають бухгалтерської освіти, виникає проблема правильного ведення первинного обліку такого суб'єкта господарювання. Тому запропонуємо альтернативи вирішення цієї проблеми:

- Підприємець повинен постійно дбати про наявність у нього витратних документів на купівлю товарів, робіт, послуг. До цього спонукає ще одна обставина – сплата військового збору ФОП у 2016 р. за результатами діяльності 2015 року. Саме документально підтверджені витрати надають право зменшити дохід при нарахуванні даного податку.

- Слідкувати за тим, що до складу документів, які слід отримати, повинні входити як документ, який підтверджує поставку, так і документ, який підтверджує оплату за товари, роботи, послуги.

- На кожен факт реалізації товарів, робіт (послуг) виписувати чек, квитанцію, що надасть можливість вести облік доходів діяльності та буде підставою для заповнення книги обліку доходів або ж книги обліку доходів та витрат в тому випадку, якщо ФОП є платником податку на додану вартість.

- Подбати про введення до штату посади бухгалтера (для платників єдиного податку II-ої та III-ої груп); укладення договору з суб'єктом господарювання, який надає послуги з ведення бухгалтерського обліку; здобути освіту бухгалтера самостійно.

- «Виплату» підприємцю в розмірі вартості товарів слід відобразити у звіті 1-ДФ з ознакою доходу «157».

Для ведення первинного обліку різних суб'єктів господарювання, в т.ч. і ФОП, існують типові документи, затверджені відповідними законодавчими документами. Що ж стосується зведеного обліку (реєстрів, відомостей, журналів), то тут існує певна проблема саме для фізичних осіб-підприємців. Адже зазначені документи розроблені виключно для юридичних осіб і передбачають використання рахунків бухгалтерського обліку. Звісно, виникає питання необхідності ведення зведеного обліку для ФОП.

Виходячи з вищевказаного, будемо намагатися обґрунтувати доцільність ведення зведеного обліку для таких суб'єктів господарювання як ФОП. Кожен власник зацікавлений у майбутній економічній вигоді у вигляді прибутку. Саме постійна реєстрація господарських операцій в їх первинному та зведеному вигляді є запорукою майбутнього успіху. Маючи всю необхідну інформацію про свою господарську діяльність, ФОП отримує можливість аналізувати економічні показники діяльності самостійно або ж залучати відповідних спеціалістів; постійно стежити за наявністю, рухом та реалізацією товарно-матеріальних цінностей, товарів та продукції; виявляти причини неефективного використання власних та залучених коштів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Господарська діяльність фізичних осіб-підприємців була і залишається однією з найбільш масштабніших з точки зору кількості даних суб'єктів господарювання. Доступність і простота ведення бізнесу суб'єктами мікропідприємництва і надалі сприятиме збільшенню їх чисельності в період стабілізації економіки країни та запровадження прогресивних економічних реформ. Виконання вищезазначених умов, що запропоновано як альтернативи для вирішення проблем обліку діяльності приватних підприємців, надасть можливість суб'єктам господарювання уникнути штрафних санкцій та тримати під контролем дохідну та витратну частини своєї діяльності, дозволить безпомилково визначити чистий прибуток ФОП – платника єдиного податку. Також інформація первинного та зведеного обліку слугуватиме надійним джерелом для аналітичної роботи, планування та прогнозування. У наступних дослідженнях будуть запропоновано авторські форми для зведеного бухгалтерського обліку господарської діяльності ФОП.

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // zakon.rada.gov.ua.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // zakon.rada.gov.ua.
3. Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва: Указ Президента України від 03.07.1998 № 727/98 // zakon.rada.gov.ua.
4. Про затвердження форми Книги обліку доходів і витрат, яку ведуть фізичні особи-підприємці, крім осіб, що обрали спрощену систему оподаткування, і фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, та Порядку її ведення: Наказ Державної податкової служби України від 24.12.2010 № 1025 // zakon.rada.gov.ua.
5. *Аністратенко Ю.І.* Спрощена система оподаткування, обліку та звітності: переваги та недоліки // Наше право. – 2013. – №12. – С. 180–184.
6. *Анфіногентова І.В., Здорікова Т.С.* Проблеми оподаткування суб'єктів малого підприємництва та шляхи їх вирішення // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 2. – С. 213–219.
7. *Боровик П.М., Фрате Б.В.* Реформований механізм оподаткування малого бізнесу в Україні: проблеми та перспективи розвитку // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. – Серія: Економічні науки. – 2014. – №3. – С. 98–104.

8. Кількість підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності // ukrstat.org.
9. *Козаченко Ю.П.* Єдиний податок як фінансова основа наповнення місцевих бюджетів в Україні // Держава та регіони. – Серія: Державне управління. – 2013. – №4. – С. 23–27.
10. *Левицька С.О.* Соціальна складова підприємницької діяльності як об'єкт обліку // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". – Серія: Економіка. – 2014. – Вип. 26. – С. 114–118.
11. Фізична особа-підприємець // uk.wikipedia.org.
12. Що впливає на скорочення бізнес-активності в Україні: аналітика // newsradio.com.ua.

Стаття надійшла до редакції 8.09.2015.